

PARK NARODOWY PRESPA – KRAINA PELIKANÓW

Radomir Jaskuła, Tomasz Rewicz, Dominika Gotwald (Łódź)

Park Narodowy Prespa ustanowiony został przez rząd Grecji w 1974 r. Jest jednym z dziesięciu obszarów chronionych tej rangi w kraju, które łącznie zajmują powierzchnię 68,7 tys. ha. Mając powierzchnię 25 800 ha, jest największym parkiem narodowym Grecji. Położony jest w północno-zachodniej części kraju (Zachodnia Macedonia), na pograniczu grecko-albańsko-macedońskim. Swoim obszarem obejmuje, niemal w całości znajdujące się w Grecji, jezioro Mała Prespa (Mikri Prespa), stanowiące serce parku wraz z otaczającymi je podmokłymi terenami. Otulina parku rozciąga się na okoliczne góry.

Ryc. 1. Lokalizacja i symbol Parku Narodowego Prespa.

Od 2000 roku na mocy porozumienia z krajami sąsiadującymi: Albanią i Republiką Macedonii, powstał pierwszy, transgraniczny obszar chroniony na Bałkanach. Ochroną objęto jeziora Małej i Dużej Prespy (Megali Prespa). Obiektem wymagającym szczególnej troski jest ekosystem jeziora Mała Prespa. To unikatowe miejsce ma powierzchnię 47 km². Już w 1987 r. zostało objęte ochroną w ramach konwencji ramsarskiej jako miejsce bytowania rzadkich gatunków ptaków wodno-błotnych. Teren Parku został objęty ochroną także w ramach europejskiego programu Natura 2000.

Średnia wysokość terenu Parku Narodowego Prespa wynosi 853 m n.p.m., a otaczające go góry

dochodzą do wysokości 2177 m n.p.m. Zachodnia część zbudowana jest głównie z wapieni i dolomitów, natomiast wschodnia ze skał głębinowych i metamorficznych: granitów i gnejsów. Latem klimat jest gorący i suchy, typu śródziemnomorskiego, ze średnią temperaturą lipca +23,6°C. Zimą występuje wysokie zachmurzenie, opady deszczu i śniegu (średnia długość zalegania pokrywy śnieżnej – 25 dni) i średnią temperaturą stycznia 0,8°C. Roczna suma opadów wynosi 752 mm.

Ryc. 2. Widok na Jezioro Mała Prespa z miejscowości Mikrolimni. Fot. R. Jaskuła.

Maksymalna głębokość jeziora Mała Prespa wynosi 8,4 m, a roczne wahania poziomu wody wynoszą aż 0,9–1,3 m. Zbiornik wodny zasilany jest poprzez spływ powierzchniowy, opady oraz podziemne warstwy wodonośne. Zlewnia ma powierzchnię ok. 70 km².

Ryc. 3. Wzgórza otaczające jezioro. Fot. T. Rewicz.

Warto wspomnieć, że oba jeziora jeszcze na początku ubiegłego wieku tworzyły jeden zbiornik

wodny. Osady naniesione przez strumień Agios Germanos utworzyły naturalną groblę, oddzielającą obecnie te dwa akweny. System jezior prespańskich jest połączony podziemnym kanałem krasowym z Jeziorem Ochrydzkim.

Człowiek i jego działalność

Dogodne warunki do uprawy roli, hodowli zwierząt i rybołówstwa były magnesem przyciągającym ludzi. Wykopaliska archeologiczne wykazują pierwsze ślady osadnictwa z epoki brązu. Wysokie walory tego obszaru dostrzeżono już w czasach Cesarstwa Rzymskiego. Północnym brzegiem jeziora Megali Prespa biegła słynna Via Egnatia – 700-kilometrowa droga biegnąca od wybrzeża Adriatyku, przez Saloniki, aż do Konstantynopola. Z kolei z okresu panowania Cesarstwa Bizantyjskiego zachowały się ruiny bazyliki Agios Achillios położone na wyspie na jeziorze Mała Prespa oraz kilka innych budynków sakralnych z tego okresu, znajdujących się w okolicy. Do początku XX w. obszar ten utrzymywał stabilną, rolniczą populację ok. 10 tys. mieszkańców. Burzliwe wydarzenia minionego stulecia doprowadziły do drastycznych zmian demograficznych wśród mieszkańców tego regionu. Powstanie ilindeńskie, dwie wojny bałkańskie oraz dwie wojny światowe praktycznie wyludniły ten obszar. Dopiero działania rządu greckiego polegające na przesiedleniach, doprowadziły do ponownej kolonizacji. Bardzo długo utrzymywane były w tym strategicznym regionie znaczne siły wojskowe, będące dodatkowym czynnikiem izolującym i utrudniającym rozwój. Obecnie w 12 miejscowościach żyje około 1200 mieszkańców.

Wydarzenia, które miały miejsce w XX w. odegrały ogromny wpływ na środowisko naturalne. W latach 50. ubiegłego wieku wybudowany został powierzchniowy system nawadniający czerpiący wodę bezpośrednio z Małej i Dużej Prespy. Zmieniło to tradycyjną uprawę uzależnioną od opadów atmosferycznych w intensywną produkcję. Na pierwsze miejsce wysunęły się monokulturowe plantacje białej fasoli. Zaczął zanikać tradycyjny wypas bydła i owiec na rozległych trzcinowiskach. Brak zapotrzebowania na trzinę jako pokarm dla bydła oraz zakaz sezonowego wypalania doprowadził do zarastania znacznych terenów podmokłych wokół jeziora. Wszystkie te elementy zmieniające się gospodarki rolnej spowodowały zmniejszenie się najcenniejszych przyrodniczo terenów podmokłych z 129 ha w 1945 r. – do 33 ha w 2000 r. Paradoksalnie, utworzenie parku narodowego nie poprawiło znacząco stanu środowiska, stało się natomiast zarzewiem wielu lokalnych konfliktów. Był to

kolejny przypadek ustanowienia ochrony przez rząd centralny, bez przeprowadzenia konsultacji z lokalną społecznością. Ludzie byli niechętni nowym regulacjom na swojej ziemi, gdyż nie otrzymali w zamian żadnych rekompensat i szkoleń na temat wykorzystania nowych możliwości rozwoju. Sytuacja zaczęła ulegać poprawie po założeniu w 1991 r. organizacji mającej chronić unikatowy ekosystem regionu – The Society for the Protection of Prespa. Jest to organizacja pozarządowa mająca na celu ochronę środowiska i kulturalnego dziedzictwa tego regionu. Jej głównym zadaniem stała się edukacja lokalnej ludności na temat korzyści, jakie mogą osiągnąć z istnienia parku i zmiany ekstensywnego rolnictwa na zajęcia mniej uciążliwe dla środowiska.

Ryc. 4. Otwarte wody Małej Prespy. Fot. T. Rewicz.

Świat roślin i zwierząt

Pod względem przyrodniczym Park Narodowy Prespa jest uważany jest za jeden z najważniejszych wodno-błotnych obszarów chronionych na Bałkanach. Jezioro wraz z licznymi wyspami stanowi ostoję dzikiej przyrody. Jego brzegi otaczają bagna i podmokłe łąki, w wyżej położonych rejonach górskich występują lasy, zakrzaczenia oraz zbiorowiska roślinności naskalnej. Na terenie Parku stwierdzono występowanie 1326 gatunków roślin, w tym 17 paprotników, 11 nagonasiennych, 241 jednoliściennych i 1057 dwuliściennych. Na tym obszarze spotyka się liczne gatunki endemiczne zarówno dla samego Parku, jak też Półwyspu Bałkańskiego. Udział takich gatunków we florze Parku ocenia się na około 15%.

Wśród roślin związanych z wodami jeziora są m.in. pospolicie występujące rzęsa drobna (*Lemna minor*), spirodela wielokorzeniowa (*Spirodela polyrrhiza*), wywłócznik okółkowy (*Myriophyllum verticillatum*) i wywłócznik kłosowy (*M. spicatum*), strzałka wodna (*Sagittaria sagittifolia*) oraz włosienicznik skąpopręcikowy (*Ranunculus trichophyllus*) i włosienicznik

wodny, zwany też niekiedy jaskrem wodnym (*R. aquatilis*). Brzegi jeziora porastają szuwały tworzone głównie przez trzinę pospolitą (*Phragmites australis*), pałkę wąskolistną (*Typha angustifolia*), pałkę szerokolistną (*T. latifolia*) i oczeret jeziorny (*Scirpus lacustris*). Na powierzchni jeziora zaobserwować można liczne rośliny wodne o liściach pływających, w tym grążel żółty (*Nuphar lutea*), grzybień biały (*Nymphaea alba*), czy grzybieńczyk wodny (*Nymphoides peltata*). Nierzadkie są tu także: rdestnica przeszyta (*Potamogeton perfoliatus*) i rdestnica kędzierzawa (*P. crispus*) oraz rogatek krótkoszyjkowy (*Ceratophyllum submersum*).

Verbascum epixanthinum, czy kostrzewę *Festuca graeca*. Wiele żyjących tu gatunków roślin ma status zagrożonych wyginięciem w Europie i na świecie, dla części z nich obszar parku jest jedynym lub jednym z zaledwie kilku miejsc, gdzie dotychczas zostały stwierdzone.

Historia regionu oraz górskie położenie parku sprawia, że jego faunę cechuje znaczny endemizm. Dotyczy to głównie gatunków związanych ze środowiskiem wodnym. Na 23 gatunki ryb stwierdzonych w wodach Prespy, 11 uznawanych jest za rodzime, a z nich aż dziewięć (82% gatunków) to endemity – m.in. należąca do piskorzowatych (Co-

Ryc. 5. Jeden z ponad 30 występujących w Parku gatunków ważek – szafranka czerwona (*Crocotthemis erythraea*). Fot. R. Jaskuła.

Zbiorowiska leśne tworzone są m.in. przez kilka gatunków dębów: węgierski (*Quercus frainetto*), bezszypułkowy (*Q. petraea*), burgundzki (*Q. cerris*), omszony (*Q. pubescens*) oraz grab pospolity (*Carpinus betulus*). Mniejszy udział w zadrzewieniach mają także: chmielgrab europejski (*Ostrya carpinifolia*) i jesion mанны (*Fraxinus ornus*). W wielu miejscach napotkać można gatunki należące do rodzajów: głóg (*Crataegus* sp.), dereń (*Cornus* sp.), róża (*Rosa* sp.) i leszczyna (*Corylus* sp.). Liczne są także storczyki (Orchidaceae).

Do najcenniejszych gatunków roślin występujących w Parku zaliczyć można m.in. endemiczne dla Grecji: chaber *Centaurea prespiana*, farbownik *Anchusa variegata*, szelężniki – *Rhinanthus sintenisii* i *R. pindicus*, świerzbnicę *Knautia magnifica*, dziurawce – *Hypericum apollinis* i *H. rumeliacum*, trąganka *Astragalus parnassi*, koniczynę *Trifolium parnassi*, trędownika *Scrophularia pindicola*, dziewannę

bitidae) koza *Cobitis meridionalis* oraz przedstawicieli karpiowatych (Cyprynidae): piekielnica *Alburnoides prespensis*, ukleja *Alburnus belvica*, brzanka *Barbus prespensis*, świnka *Chondrostoma prespense*, płoć *Rutilus prespensis*, kleń *Squalius prespensis*, czy *Pelagus prespensis*. Dwanaście gatunków żyjących w wodach Parku to gatunki introdukowane, wśród nich jest m.in. karp (*Cyprinus carpio*). Liczne endemity są też wśród słodkowodnych bezkręgowców, szczególnie wśród ślimaków (Gastropoda) z rodzajów *Prespolitorea*, *Prespiana*, *Malaprespia*, *Prespyrgula*, czy skąposzczetów (Oligochaeta).

Najliczniejszą grupą zwierząt w Parku są owady. Choć nie jest znana pełna, czy choćby przybliżona liczba ich gatunków na tym obszarze, należy przypuszczać, że żyje ich tu co najmniej kilkanaście tysięcy. Wśród związanych z wodami jeziora należy wymienić ważki (Odonata) – m.in. szafrankę czerwoną (*Crocotthemis erythraea*), czy przedstawiciela rodziny

gadziogłówkowatych (Gomphidae) – *Lindenia tetraphylla*. Duża eutrofizacja sprawia, że licznie występują muchówki (Diptera) z rodziny ochotkowatych (Chironomidae). Ich masowe wyloty niekiedy można obserwować nad wodami jeziora. Liczne w gatunki są chrząszcze, w tym szczególnie interesujące biegaczowate (Carabidae), stonkowate (Chrysomelidae) i czarnuchowate (Tenebrionidae). Każda z tych rodzin ma na terenie parku przedstawicieli o bardzo wąskim areale występowania na Bałkanach, czy wręcz endemiczne dla Parku.

Herpetofauna Parku liczy 31 gatunków płazów i gadów. Niektóre z występujących tu taksonów są endemiczne dla regionu. Płazy to m.in. grzebiuszka syryjska (*Pelobates syriacus*), ropucha szara (*Bufo bufo*) i zielona (*Epidalea viridis*), kumak górski

Ryc. 6. Szarańczak – nosal węgierski w odmianie barwnej zielonej (*Acrida ungarica*). Fot. R. Jaskuła.

(*Bombina bombina*), rzekotka drzewna (*Hyla arborea*), traszka zwyczajna (*Lissotriton vulgaris*), salamandra plamista (*Salamandra salamandra*), żaba dalmatyńska (*Rana dalmatina*), strumieniowa (*R. graeca*), śmieszka (*Pelophylax ridibundus*), oraz opisana dopiero w 1984 roku i występująca jedynie w północno-zachodniej Grecji i południowo-wschodniej Albanii – żaba *Pelophylax epeiroticus*. Spośród gadów żółwie reprezentowane są przez dwa gatunki – błotnego (*Emys orbiularis*) oraz greckiego (*Testudo hermanni boetgerii*). Z węży wymienić można m.in. полоза kaspjskiego (*Coluber caspius*), węża Eskulapa (*Elaphe longissima*), gniewosza (*Coronella austriaca*), zaskrońca zwyczajnego (*Natrix natrix persa*) i zaskrońca rybołowa (*Natrix tessellata*). Występują tu także jadowite żmije – zygzakowata (*Vipera berus bosniensis*) i nosoroga (*Vipera ammodytes meridionalis*) oraz malpolon (*Malpolon monspessulanus insignitus*). Z kolei jaszczurki to, np. padalec (*Anguis fragilis colchicus*), a także okularowiec pannoński (*Ablepharus kitaibelii kitaibelii*), jaszczurka zielona (*Lacerta viridis*), trójpęga (*L. trilineata*), zwinka (*L. agilis bosnica*), murówka krymska (*Podarcis taurica*) i egejska

(*P. erhardii liveti*), czy łusiecznica wspaniała (*Algyroides nigropunctatus*).

Bogata jest także fauna ssaków Parku, która liczy tu około 40 gatunków. Drapieżniki zostały na tym terenie mocno przetrzebione, jednak kilka gatunków z tej

Ryc. 7. Samiec modliszki zwyczajnej (*Mantis religiosa*). Fot. R. Jaskuła.

grupy wciąż żyje na tym obszarze. Spotkać tu można m.in. niedźwiedzia brunatnego (*Ursus arctos*), wilka (*Canis lupus*), lisa (*Vulpes vulpes*), łasicę (*Mustela nivalis*), tchórza zwyczajnego (*Mustela putorius*), kunę leśną (*Martes martes*), borsuka (*Meles meles*), a w bezpośrednim sąsiedztwie jeziora także wydrę (*Lutra lutra*). Rzadkim gościem w Parku jest także szakal złocisty (*Canis aureus*). Z wodami Prespy związany jest także rzęsosek rzeczek (*Neomys fodiens*), owadożerny ssak paraliżujący ofiary jadłem zawartym w ślinie. Góry otaczające jezioro są miejscem, gdzie swoje kryjówki znajdują liczne gatunki nietoperzy,

Ryc. 8. Jaszczurka zielona (*Lacerta viridis*). Fot. R. Jaskuła.

w tym podkowce: mały (*Rhinolophus hipposideros*), duży (*R. ferrumequinum*), śródziemnomorski (*R. euryale*) i Blasiusa (*R. blasii*), kilka gatunków z rodzaju nocek (*Myotis*), borowiec wielki (*Nyctalus noctula*), borowiec olbrzymi (*N. lasiopterus*), czy borowiaczek (*N. leisleri*). Nad wodami jeziora w okresie nocnym polują 2–3 gatunki karlików (*Pipistrellus* spp.) oraz przymroczek Saviego (*Hypsugo savii*).

Z uwagi na swój wodno-błotny charakter, obszar parku narodowego jest znany przede wszystkim z powodu bytujących tu ptaków. Stwierdzono tu występowanie około 260 gatunków, z których 200 regularnie gniazduje na terenie parku. Do najcenniejszych na-

Ryc. 9. Obszar Parku zamieszkują endemiczne dla Bałkanów gatunki płazów – żaba strumieniowa (*Rana graeca*)... Fot. R. Jaskuła.

leżą pelikany: kędzierzawy (*Pelecanus crispus*) oraz różowy (*P. onocrotalus*), które są symbolem Parku. Ich kolonie rozrodcze liczą tu odpowiednio około 200 i 70 par, co czyni ten obszar jednym z najważniejszych miejsc rozrodu tych ptaków w Europie. Dla pelikana różowego jeziora prespańskie są najbardziej na zachód wysuniętym terenem lęgowym. Wśród gatunków lęgowych spotkać tu można także kormorana zwyczajnego (*Phalacrocorax carbo*) oraz zagrożonego

Ryc. 10. ...czy opisana dopiero w latach 80. XX w. żaba *Pelophylax epeiroticus*. Fot. R. Jaskuła.

wymarciem kormorana małego (*Phalacrocorax pygmeus*). Pospolite są tu także łyski (*Fulica atra*), kilka gatunków kaczek (*Anas* spp.), mew (*Larus* spp.) oraz bekasowatych (Scolopacidae). Spotyka się również czaple – siwą (*Ardea cinerea*), białą (*A. alba*), purpurową (*A. purpurea*), nadobną (*Egretta garzetta*), ślepowrona zwyczajnego (*Nycticorax nycticorax*), oraz ibisa kasztanowatego (*Plegadis falcinellus*). Skaliste grzbiety gór są siedliskiem dużych, drapieżnych ptaków, w tym m.in. bielika zwyczajnego (*Haliaeetus*

albicilla), gadożera (*Circaetus gallicus*), orła cesarskiego (*Aquila heliaca*) i przedniego (*A. chrysaetos*). Żyją tu także sokoły, np. wędrowny (*Falco peregrinus*) i pustuleczka (*Falco naumanni*). Na terenie parku występuje także przynajmniej pięć gatunków sów,

Ryc. 11. Żaba dalmatyńska (*Rana dalmatina*). Fot. R. Jaskuła.

m.in. puchacz (*Bubo bubo*) i syczek (*Otus scops*). Ponad połowa gniazdujących tu ptaków to przedstawiciele rzędu wróblowych (Passeriformes), których stwierdzono tu ponad 100 gatunków. Wśród nich są, np. łożówka (*Acrocephalus palustris*), skowronek zwyczajny (*Alauda arvensis*), trznadel czarnogłowy (*Emberiza melanocephala*), dzierzba gąsiorek (*Lanius collurio*), czy występująca w Europie jedynie na Bałkanach – pliszka czarnogłowa (*Motacilla flava feldegg*).

Ryc. 12. Podkowiec mały (*Rhinolophus hipposideros*). Fot. R. Jaskuła.

Informacje praktyczne

Do ukrytego wśród trzciny jeziora najlepiej dojechać własnym transportem kierując się na północ

podręczną drogą z Kastorii. Niestety transport publiczny nie jest zbyt rozwinięty w tym rejonie. Najbliższy międzynarodowy port lotniczy znajduje się w Salonikach. Na podróż z Salonik do Floriny trzeba przeznaczyć ok. 3 godzin, a następnie kolejną godzinę na dojazd do samego Parku. Autobusem do tego

Ryc. 13. Pelikan kędzierzawy (*Pelecanus crispus*). Fot. K. Walasz.

miasta można także dojechać z Aten (8 godzin). Końcowy, godzinny odcinek podróży z Floriny do Prespy pokonamy lokalnymi autobusami, które kursują dwa razy dziennie. Innym rozwiązaniem, dla chętnych

chcących odwiedzić ten rejon Bałkanów, jest pociąg kursujący na trasie Saloniki–Florina.

Największą miejscowością w regionie jest Agios Germanos, gdzie na amatorów architektury bizantyjskiej i post-bizantyjskiej czekają dwie cerkwie z dobrze zachowanymi freskami. Są to XI-wieczna cerkiew Agios Germanos oraz pochodząca z końca XVIII wieku cerkiew Agios Athanasios. Jedna z wyspek na Małej Prespie, Agios Achillios, połączona z brzegiem kilometrowym mostem pontonowym, kryje malownicze ruiny kościołów: Dwunastu Apostołów (przełom XI i XII wieku), Agios Georgios (koniec XV w.), Agios Dimitrios i ruiny klasztoru Panagia Porphyra z XVI wieku.

Osoby preferujące nocleg w bardziej odludnych miejscach, bez trudu znajdą zakwaterowanie w jedynej greckiej wsi położonej nad Prespą Dużą – Psarades. Stąd warto wybrać się łodzią na wycieczkę do kościoła Panagia Eleoussa wydrążonego w jaskini. Po drodze można podziwiać freski namalowane na klifach. W okolicy Parku bez trudu można znaleźć miejsce do rozbicia własnego namiotu.

PLEŃ – „PEŁZAJĄCY WAŻ”

Dnia 4 lipca 1999 r. około godz. 6.00 nad ranem, na ścieżce leśnej południowego stoku Otrytu w okolicy Sękowca (Ryc. 1) na terenie Bieszczadów Zachodnich

Ryc. 1. Mapka z zaznaczeniem miejsca obserwacji plenia w Bieszczadach Zachodnich (czerwone kwadraty).

miałem okazję zaobserwować plenia (Ryc. 2). Początkowo myślałem, że jest to wylinka węża, których poszukiwałem w tym terenie ze względu na prowadzone obserwacje płazów i gadów. Pomyłka była uzasadniona, ponieważ z pewnej odległości i w słabych warunkach oświetleniowych (o tej porze na południowym stoku Otrytu panuje szarówka) obie te rzeczy są dość podobne.

Ryc. 2. Wędrujący pleń (larwy ziemiorki pleniówki).

Mianem plenia (inne określenie, spotykane w literaturze, to robak hufcowy) określa się wielotysięczne zazwyczaj zgrupowania larw ziemiorki pleniówki